

he

idioms of illness (1)

ผมยังจำภาพและกลิ่นนั้นได้ดี เป็นวันที่เจ้าหน้าที่หญิงประจำศูนย์สุขภาพชุมชนแห่งหนึ่งในภาคอีสานพาผมไปเยี่ยมหญิงชราที่ชื่อ ป้ากัน ผมกับเจ้าหน้าที่หญิงก้าวขึ้นบันไดด้วยความระมัดระวังเกรงว่าจะตกลงมา เนื่องจากเป็นบ้านใต้ถุนสูง ค่อนข้างทรุดโทรมและเอียงกระเท่เร่ ผมได้หอบเอากลิ่นสาบและเหม็นอับโชยมาปะทะจนรู้สึกแสบจมูกทันทีที่ก้าวถึงตัวบ้าน

หญิงชราคนหนึ่งสีหน้าเรียบเฉยนั่งอยู่ตรงมุมห้อง ราวกับเพ่งตีนนอนทั้งที่เป็นเวลาเกือบเที่ยงวันแล้ว ช่าง ๆ ตัวมีทีนอน หมอน และผ้าห่มสีเก่าซีดไม่แพ้วางอยู่ระเกะระกะ เมื่อมองไปรอบ ๆ บ้าน มีตู้ใช้การไม่ได้ ตั้งอยู่ด้านขวาของบันไดบ้าน ภายในตู้กับข้าวไม่มีอาหารอย่างอื่นนอกจากปลาร้า 1 กระปุก และหม้อกับข้าวที่ดำเขรอะ กระติบข้าวเหนียว 1 ใบ แขนงอยู่บนราวระเบียงบ้าน... ป้ากันในวัยสาว เป็นที่หมายปองของชายหนุ่มในหมู่บ้าน และใคร ๆ ก็อยากได้ไปเป็นลูกสะใภ้ เพราะขยันทำงานหาเงินเลี้ยงดูแม่และน้อง ๆ ป้ากันแต่งงานกับชายหนุ่มในหมู่บ้านเดียวกัน ชีวิตแต่งงานที่เคยอบอุ่นถึงจุดหักเห เมื่อสามีเริ่มดื่มเหล้าหนักและติดพันผู้หญิงอื่นในละแวกหมู่บ้าน ภาระในครอบครัวจึงตกเป็นของป้ากันคนเดียว บางวันก็ขาดรายได้ เพราะต้องเสียเวลาออกตามหาสามีที่ไปติดพันผู้หญิงอื่น

ความบิบบั่นจากภาวะปัญหาเศรษฐกิจและความเครียดจากสามัคคีพันธุอื่น ป้ากันเริ่มมีอาการพูดจาไม่รู้เรื่อง เดินร้องไห้ตามหาสามัคคีไปทั่วหมู่บ้าน มีอาการหนักสุดหลังคลอดลูกคนที่ 4 เดินเหม่อลอยพูดจาคนเดียวไปเรื่อย ๆ จนหายตัวไปจากหมู่บ้านญาติต้องตามหาอยู่หลายวัน จนมีคนรู้จักไปพบอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ห่างออกไปเกือบ 20 กิโลเมตร ป้ากันให้เหตุผลที่หายไปว่า “เดินตามเก็บตะวัน”

ญาติ ๆ ปักใจเชื่อกันว่าอาการของป้ากันเกิดจากผีป่าทำจากการที่แกไปเก็บเห็ดที่ป่าโคกและไปกินน้ำที่แอ่งน้ำในป่า เพราะหลังจากกินน้ำก็รู้สึกแสบคอและไอขึ้นมาทันที หลังจากนั้นไม่กี่วันก็มีอาการเหม่อลอย พูดจาไม่รู้เรื่อง เดินร้องไห้ไปตามถนน และหายไปในจากหมู่บ้าน

หลังตามป้ากันกลับมาบ้าน ญาติ ๆ ไปตามหมอตำแยฟ้าและหมอธรรมมารักษา แต่ทั้งสองคนยืนยันว่าป้ากันไม่ได้ถูกผีป่าทำรักษาให้ไม่ได้ ญาติจึงยอมพาป้ากันมารักษาที่โรงพยาบาลในเมือง หลังนอนพักรักษาตัวและน่ายากกลับมาทานต่อบ้าน อาการป้ากันดีขึ้น สามารถทำงานรับจ้างหาเงินเลี้ยงครอบครัวตามเดิม แต่เงินที่หามาได้ก็พอแค่ค่าใช้จ่ายในครอบครัวไปวัน ๆ ป้ากันจึงไม่เคยไปรับยาตามหมอนัด อาการจึงกำเริบขึ้นอีกครั้ง

หน้าซ้า สามัคคีคนเหล่านักขึ้นกว่าเดิม พอเมาก็อาละวาดหาเรื่องชกต่อยกับลูกชายที่เมาเหล้าเหมือนกัน โดยป้ากันไม่สามารถเข้าไปห้ามปรามได้ และตัวเธอก็ต้องคอยระมัดระวังเพราะสามัคคีบังคับให้ร่วมหลับนอนด้วยทุกครั้งหลังจากเมาเหล้า ครั้งหนึ่งหลังสามัคคีเมาเหล้ากลับจากงานบุญที่วัดบังคับให้ป้ากันไปที่กระท่อมปลายนาเพื่อร่วมหลับนอน แต่ป้ากันรู้ทันจึงไม่ยอมไปทำให้สามัคคีโกรธจัดถึงกับจุดประทัดใส่หน้าจนเป็นแผลพุพองเต็มใบหน้า ฝ่ายญาติ ๆ เองก็ไม่รู้จะช่วยอย่างไรเห็นเป็นเรื่องของพ่อแม่

หลังเหตุการณ์วันนั้น ป้ากันอาการกำเริบหนักขึ้น เดินเหม่อลอยพูดจาคนเดียวไปทั่วหมู่บ้าน เห็นคนก็ดูด้วยคำพูดหยาบ ๆ คาย ๆ กลิ่นเหม็นสาบติดตามตัว เพราะไม่ได้อาบน้ำหลายวัน บางครั้งชาวบ้านแกล้งเอาน้ำสาดเพื่ออาบน้ำให้เด็กในหมู่บ้านก็แกล้งเอาหนังสือตีถึงใส่ เพื่อให้ป้ากันดูตาและถือไม้วิ่งไล่ตี เมื่อเดินไปตามทุ่งนาป้ากันก็จะล้วงเก็บหอยเก็บปูขึ้นมากินดิบ ๆ จนชาวบ้านขนานนามให้ว่า “**ป้ากันผีบ้า**”

อาการป่วยที่หนักขึ้น ญาติ ๆ ลงความเห็นกันว่าเป็นเพราะป้ากันเป็น “**บ้าเลือด**” มีเลือดเสียในร่างกาย วิธีรักษาก็คือการถ่ายเอาเลือดเสียออก และวิธีที่ถ่ายเลือดเสียได้ดีที่สุดคราวละมาก ๆ ก็คือการคลอดลูก ญาติจึงแนะนำให้ป้ากันยอมมีลูกอีกคน เพราะเชื่อว่าเป็นวิธีการรักษาอาการบ้าจากเลือดเสีย แต่หลังคลอดลูกคนที่ 5 อาการป่วยของป้ากันก็ไม่ได้ดีขึ้นตามคาด ลูกที่เกิดมากลับกลายเป็นภาระซ้ำเติมลงไปอีก ป้ากันชอบลูกหนีบใส่รักแร้เดินไปตามถนนพูดจาไม่รู้เรื่อง ทำให้ลูกไม่ค่อยได้กินนม **สมคิด** ลูกสาวอีกคนต้องตมน้ำตาลให้น้องกินประทังความหิว เพราะไม่มีเงินจะซื้อนมให้น้อง ส่วนสามัคคี ป้ากัน สุดท้ายก็เสียชีวิตจากโรคพิษสุราเรื้อรัง

ป้ากัน เข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลในเมืองอีกครั้ง ราวปี พ.ศ. 2544 เพราะมีเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลอำเภอที่ออกไปเยี่ยมสมคิดที่ติดเชื้อเอดส์จากสามัคคีเห็นเข้า การรักษาครั้งนี้ป้ากันไม่ค่อยได้กินยาสม่ำเสมอเพราะหวาดระแวง คิดว่าจะมีคนมาวางยาพิษซ้ำร้ายสมคิดลูกสาวที่ป้ากันรักที่สุดก็มาล้มป่วยและเสียชีวิตจากโรคเอดส์ เมื่อขาดเสาหลักของครอบครัวและขาดคนที่ดูแลเรื่องการกินยา อาการของป้ากันจึงทรุดหนักลงเรื่อย ๆ

ทุกวันนี้ป้ากันอาศัยอยู่กับลูกชายคนโตชื่อ **อุทัย** ซึ่งยังไม่ได้แต่งงาน มีอาชีพรับจ้าง

ก่อสร้างและรับจ้างขนอ้อยขึ้นรถบรรทุก วันไหนไม่มีงานก็ไม่มีเงิน ภาระจึงตกเป็นของยายนางซึ่งเป็นแม่ และน้องสาวที่ปลูกบ้านอยู่ในละแวกเดียวกัน

กลางดึกคืนหนึ่ง อุทัยไม่อยู่บ้าน ไปรับจ้างขนอ้อยที่ต่างอำเภอ ยายนางได้ยินเสียงป้ากันร้องตะโกนว่า “อย่าเฮ็ดกู อย่าเฮ็ดกู” รีบวิ่งไปดูก็เห็นแค่หลังผู้ชายคนหนึ่งพลุกหายไปในความมืดหลังบ้าน นับจากวันนั้น แม่และญาติ ๆ ก็ไม่ค่อยอาบน้ำให้ป้ากัน กลัวจะมีผู้ชายแอบขึ้นบ้านมาทำมิดีมิร้ายอีก

กลิ่นเหม็นสาบที่โชยมาปะทะจมูกอย่างแรงในวันแรกที่ผมเยี่ยมบ้านก็น่าจะมีสาเหตุมาจากนี้¹

เรื่องราวชีวิตจริงของป้ากัน จากผู้หญิงธรรมดา ๆ คนหนึ่ง จนกลายเป็นป้ากันผีบ้า ให้แง่คิดอย่างหนึ่งกับเราว่า ประสพการณ์การเจ็บป่วยที่ทุกชั่วรณของคน ๆ หนึ่ง ไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยการลดทอนให้เหลือแค่ตัวชี้วัดเชิงตัวเลขไม่กี่ตัว หรือทำความเข้าใจผ่านการแปลงชีวิตเลือดเนื้อของคน ๆ หนึ่งให้เหลือแค่การเป็นกลุ่มตัวอย่างในงานศึกษาวิจัย

อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วว่า เครื่องมือชิ้นหนึ่งที่จะช่วยให้เราเข้าใจโลกประสพการณ์การเจ็บป่วยของชาวบ้านได้ดี ก็ด้วยอาศัยการตั้งใจฟังเรื่องราวประสพการณ์ชีวิตที่ผ่านมาของผู้ป่วยเอง ซึ่งเป็นโครงเรื่องใหญ่หรือโครงเรื่องหลักที่ครอบเรื่องรายย่อย ๆ ของประสพการณ์การเจ็บป่วยอีกที เรื่องรายย่อย ๆ ของประสพการณ์การเจ็บป่วยอาจไปสัมพันธ์หรือเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ช่วงหนึ่งช่วงใดของชีวิต ซึ่งแม้แต่คนป่วยเองก็อาจไม่รู้ตัวก็ได้² เหมือนเรื่องราวชีวิตป้ากันที่โลกแห่งการเจ็บป่วยที่ดำรงอยู่อย่างเรื้อรัง แยกไม่ขาดจากเรื่องราวความทุกข์ทนของชีวิตที่ดำเนินอยู่ทุกเมื่อเชื่อกัน พุดง่าย ๆ ว่า ถ้าเป็นผมหรือใครก็ตาม

ที่ตกอยู่ในสภาพแบบป้ากันทุกเมื่อเชื่อกัน ไม่บ้าเหมือนแกก็ไม่รู้จะว่าอย่างไร

แต่การจะเข้าใจเรื่องเล่าได้นั้น การทำความเข้าใจผ่านอุปลักษณ์การเจ็บป่วย (metaphors of illness) ที่ตัวผู้ป่วยหรือบริบทสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ สร้างภาพตัวแทนให้กับการเจ็บป่วยก็จะช่วยให้เราเข้าใจความหมาย หรืออาการของโรคได้ดีขึ้น ช่วยให้เรารู้ว่าชาวบ้านคิดกับโรคหรือการเจ็บป่วยนั้น ๆ อย่างไร การเจ็บป่วยมีผลต่อพวกเขาแตกต่างกันไปอย่างไร ซึ่งอุปลักษณ์การเจ็บป่วยก็ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ หากก่อรูปจากประสพการณ์การเจ็บป่วยของแต่ละปัจเจกบุคคลและชุมชน รวมทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เรื่องราวเรื่องเล่าการเจ็บป่วยนั้น ๆ ไหลเวียนอยู่ในการรับรู้ของผู้คน เช่น โรคเอดส์ในยุคสมัยหนึ่งถูกสร้างภาพตัวแทนให้กลายเป็นโรคของคนมักมากในกาม สำนวนทางเพศ คนวิปริตผิดเพศ ดังนั้น โรคเอดส์จึงเป็นโรคแห่งการลงทัณฑ์ โรคของคนบาป โรคของคนที่จะเมิดศีลธรรมอันดีของสังคม เมื่อเอดส์ถูกให้ความหมายผ่านอุปลักษณ์เช่นนี้ จึงไม่แปลกที่ผู้ป่วยเอดส์ยุคต้น ๆ ของการระบาดในสังคมไทย เหมือนกับตายทั้งเป็นจากการถูกตีตราว่าร้ายต่าง ๆ นานา หรือตายไปจากสังคมก่อนที่จะตัวเองจะตายจริง ๆ จากโรคเอดส์ด้วยซ้ำ³

เครื่องมือหรือตัวแนวคิดที่จะช่วยให้เราเข้าใจเรื่องเล่าโลกประสพการณ์ของการเจ็บป่วย (ให้จำว่าโลกประสพการณ์การเจ็บป่วยใด ๆ จะเป็นชุดประสพการณ์ย่อย ๆ ภายใต้ประสพการณ์ชีวิตที่ผ่านมาทั้งหมดของผู้ป่วย) อีกตัวหนึ่งก็คือ “idioms of illness” ซึ่งในฉบับต่อไป เราจะมาดูกันว่า เรื่องราวชีวิตและประสพการณ์การเจ็บป่วยของป้ากันจะช่วยให้เราเข้าใจแนวคิดที่ชื่อ “idioms of illness” ได้ดียิ่งขึ้นอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

¹ดูเรื่องราวชีวิตป้ากันเพิ่มเติมจากเรื่องเล่าของ ศิริพร เหลืองอุดม. 2549. “คนตามตะวัน”. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ (บรรณาธิการ). ความดีที่เยียวยา: เรื่องเล่ากับการแพทย์ที่มีหัวใจความเป็นมนุษย์. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ. หน้า 47 - 56.

²อ้างใน “การวิเคราะห์ระบบสัญลักษณ์การเจ็บป่วย (The Semantics of Illness)” วารสารหมออนามัย ปีที่ 16 ฉบับที่ 3 พฤศจิกายน - ธันวาคม 2549. หน้า 55 - 58.

³อ้างใน “อุปลักษณ์การเจ็บป่วย (Metaphors of Illness)” วารสารหมออนามัย ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 กันยายน - ตุลาคม 2549. หน้า 62 - 65.